

ЛЕКЦІЯ 2.3 ІМІГРАЦІЙНІ КРАЇНИ: ТРУДОВІ МІГРАНТИ З УКРАЇНИ

Найчастіше причинами для пошуку роботи за кордоном є невдоволення рівнем заробітку чи неможливість знайти роботу в Україні

Трудову міграцію в Україні традиційно вважають економічною проблемою суспільства. Десять років тому ми переважно переймалися відтоком інтелекту з України, нинішня статистика показує, що на заробітки за кордон виїжджають переважно вітчизняні робочі кадри.

ПОЛЬЩА ЯК ІМІГРАЦІЙНА КРАЇНА

За останнє десятиліття Польща пережила перетворення з країни еміграції на країну імміграції. На кінець 2021 року в ZUS було зареєстровано 875 090 іноземців для пенсійного страхування та страхування по інвалідності; це значний стрибок із 184 188 у 2015 році. Ця статистика не включає всі групи. Сюди не входять, наприклад, діти чи люди, які не працюють. Лише трохи більше 4% іноземців, які платять внески ZUS, приїхали з країн ЄС. Майже 72% становили українці. З цього населення 66% становили чоловіки. Згідно з барометром економічної імміграції у 2019 році економічно активні громадяни України працювали переважно у будівництві, сільському господарстві, сфері послуг (гобельний бізнес, догляд за дітьми, охорона здоров'я); лише 2% українців працювали за професіями, що потребують вищої освіти (інженерія, інформаційні технології, медицина). Це значною мірою відображало потреби польського ринку праці.

Міграція українців в Польщу

З початком війни в Україні ми спостерігаємо наплив людей, різний за своїм характером, демографічною структурою та масштабами. Згідно з даними системи PESEL на кінець літа 2022 року, оцінюється, що на той час у Польщі перебувало майже 1,5 мільйона новоприбулих біженців з України, з яких 46% становили дорослі жінки та 46% діти. Це суттєва структурна відмінність порівняно з попередніми притоками, які пропонують зовсім інші виклики. Дані, зібрані Центром досліджень міграції влітку 2022 року, свідчать, що $\frac{3}{4}$ з них мають вищу освіту, більше половини платили за оренду квартири на момент дослідження, не користувалися допомогою держави чи поляків, 53-59% мали дохід із заробітку, 55-57% мали роботу на момент опитування; 10-15% все ще працювали віддалено на роботодавця в Україні. У цій групі помітна поляризація професій: 38-40% некваліфікованих професій, але в той же час 20-22% спеціалістів.

Більшість працюючих біженців планують повернутися в Україну попри те, що знайшли роботу в Польщі – майже 64%. Натомість через тривалу війну біженці все частіше заявляють, що їхнє повернення відбудеться через кілька років.

Тільки 6% біженців переконують, що планують залишитися в Польщі назавжди. Це майже в 5 разів менше, ніж декларували економічні мігранти, які

приїхали до Польщі до вторгнення 24 лютого 2022 року. Тоді про наміри залишитися в Польщі заявляла третина трудових мігрантів з України (33%). Про це свідчить порівняльний аналіз портретів трудових мігрантів та працюючих біженців в Польщі, зроблений на основі досліджень Міграційної платформи EWL та Центру Східноєвропейських студій Варшавського університету протягом останніх років (2020-2022 рр).

Серед працюючих біженців з України переважають жінки (95%), тоді як до 24 лютого 2022 року жінки становили менше половини економічних мігрантів (42%). Вікова структура громадян України, які мають роботу у Польщі, суттєво не змінилася після 24 лютого. Більшість працюючих громадян України в Польщі (незалежно від того, прибули вони до 24 лютого 2022 року чи після цієї дати) – це люди віком 26-45 років.

Дві третини біженців після 24 лютого 2022 року (71%) приїхали до Польщі з дітьми до 18 років. До 24 лютого 2022 року лише кожен десятий трудовий мігрант з України (11%) приїхав до Польщі з дітьми.

Натомість до 24 лютого до Польщі прибували переважно трудові мігранти з вищою або незакінченою вищою освітою (69%). Після нападу росії 24 лютого 2022 року структура освіти біженців з України в Польщі є більш диференційованою. 59% працюючих біженців мають вищу або незакінчену вищу освіту, майже третина – професійну.

Структура за місцем проживання відображає послідовність бойових дій в окремих областях України у 2022 році. У першій хвилі більшість біженців приїжджали з північних та центральних областей (62%). У другому півріччі 2022 року суттєво зріс відсоток мешканців південного регіону, а відсоток жителів центрального – зменшився.

Напад Росії 24 лютого 2022 року суттєво змінив структуру працевлаштування мігрантів з України в Польщі. Після 24 лютого найбільшою професійною групою людей у Польщі стали біженці, які працювали в Україні у сфері послуг та висококваліфіковані спеціалісти. Кожен десятий працюючий (або ті, хто збираються працювати) біженець в Україні був працівником торгівлі, сфери освіт або виконував фізичну роботу.

Найбільше біженці працевлаштовувалися в сфері послуг, готелях, торгівлі та сфері громадського харчування, промислового виробництва, а також логістичній галузі. До 24 лютого у Польщі найбільше українців працювало на будівництві, промислового виробництва, логістичних складах і транспортній сфері.

Мігранти з України, які працювали в Польщі до повномасштабного вторгнення, краще знали польську мову, ніж біженці. Натомість схожість польської та української мов дозволила за кілька місяців 2022 року біженцям суттєво покращити рівень знання польської. Під час першої хвилі біженців дві третини (66%) заявляли про відсутність або слабе знання польської мови, тоді як у другій половині 2022 року цей відсоток знизився на 19 процентних пунктів і становив 47%.

Кожен третій економічний мігрант, який працював у Польщі до 24 лютого 2022 року (31%), і кожен третій біженець (33%) володіє англійською як

мінімум на комунікативному рівні. За 2022 рік значення цього показника не змінилося.

Українські біженці в Польщі: деталі

Дослідження, проведені Міграційною платформою EWL та Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету показують, що майже всі біженці працездатного віку з України, які виявили бажання працювати в Польщі, знайшли роботу.

82% українських біженців не мали досвіду роботи в Польщі до повномасштабного вторгнення РФ, 89% ніколи не працювали в Чехії, а також 83% - в Румунії.

Загалом [Польща](#) залишається одним з найбільш популярних напрямків для трудової міграції українців. Причин кілька – по-перше, Польща країна-сусід, член Європейського союзу, країна з рівнем життя вищим, аніж в нашій державі, а також умови праці у Польщі відповідають європейським стандартам.

Становище українських заробітчани у Польщі далеко не завжди є безпроблемним. Актуальними залишається питання нелегального працевлаштування, порушення трудових прав. Упродовж 2016 р. польська державна інспекція праці здійснила 4,2 тис. перевірок працевлаштування іноземців. Серед виявлених порушників українці становили 84 %. Усього, за оцінками, в Польщі нелегально працюють від 70 тис. до 270 тис. українців⁹. Не завжди права мігрантів гарантує й легальне працевлаштування. За офіційними даними, 32 %, або ж 415 тис. із 1,3 млн заяв про тимчасове працевлаштування іноземців в 2016 р. передбачали укладення не трудових, а цивільно-правових угод, за якими соціальне та медичне страхування відсутнє, заробітна платня може бути нижче встановленого в країні мінімального рівня, а штрафи вище її розміру, на працівника покладаються робочі витрати (спецодяг, інструмент), його можна звільнити у будь-який момент, а про звільнення за власним бажанням потрібно попередити не менше, ніж за три місяці, або заплатити великий штраф¹⁰. Польська інспекція праці цивільно-правовими угодами не займається.

Масове прибуття українців по-різному сприймається польським суспільством. За даними опитування 2016 р. 63 % поляків вважають, що українці корисні для польської економіки. Водночас практично стільки ж опитаних переконані, що уряд має обмежити приплив мігрантів зі сходу¹¹. Ставлення до українців сильно поляризоване, їх симпатиків лише трохи більше, ніж тих, хто ставиться до них негативно (32 %). Польські робітники звинувачують українців у тому, що вони відбирають їхні робочі місця. Стурбованість ситуацією висловлюють профспілки. Частина населення бачить в українцях, їхній мові, спробах організувати культурне і громадське життя загрозу польськості. Почастішали випадки образ, невмотивованих фізичних нападів на українців¹². Таким чином, масштаби і склад сучасних міграційних потоків з України до Польщі обумовлюють виникнення низки викликів для обох країн. Відповіді на них необхідно шукати і на національному, і на міждержавному рівні, шляхом взаємовигідного співробітництва.

РУМУНІЯ

У Румунії більшість роботодавців надають безкоштовно житло та проїзд до роботи

Від початку повномасштабного вторгнення в Румунії було працевлаштовано 6 954 українських громадян, а 500 румунських роботодавців висловили готовність прийняти на роботу українців. Про це прозвувало у вересні Міністерство праці та соціальної солідарності Румунії.

За даними експертів EWL, для громадян України у Румунії пропонують найчастіше просту фізичну роботу. Це переважно вакансії, які не вимагають досвіду та знання румунської мови.

Восени для українців у Румунії є [робота](#) на підприємствах автомобільної галузі, харчової та переробної промисловості, пекарнях та інших. Це здебільшого підприємства, розташовані у великих містах або передмістях.

Це переважно вакансії, які не вимагають досвіду та знання румунської мови. Найчастіше українці працевлаштовуються на автоконцерни, які виробляють комплектуючі для європейських автогігантів, а також підприємства харчової промисловості. У середньому можна заробити 600-670 євро нетто на місяць (24,4-27,2 тис. грн).

Натомість є вакансії, які потребують певних професійних навичок – працівниця швейного виробництва, кондитер чи помічник кухаря. На роботу на швейне виробництво беруть жінок і старшого віку – 50-55 років і навіть більше. Зарплата складає 800-900 євро на місяць (32,5-36,5).

Механіки, електрики, зварювальники у Румунії можуть заробити до 1 тис. євро (40,6 тис. грн). Для підтвердження кваліфікації достатньо українських документів.

За словами директора департаменту міжнародної рекрутації Міграційної платформи EWL Марціна Колодзейчика, Румунія має значні кадрові потреби, тому країна використовує шанс заповнити дефіцит працівників.

“Румунія має потужний потенціал розвитку, її економіка подібна до польської. Нині дедалі більше підприємств переносять своє виробництво до Румунії, насамперед автоконцерни. Тому найближчим часом румунські підприємства потребуватимуть усе більше працівників, а роботодавці зацікавлені і охоче беруть на роботу громадян України, для яких процедура працевлаштування у країні проста”, – говорить Колодзейчик.

Отже, мінімальна [зарплата](#) в Румунії становить близько €600. Але в місяць можна заробити €900-1,2 тис. і до €1,5 тис. на руки у високий сезон виробництва.

Водночас більшість роботодавців надають безкоштовно [житло](#), забезпечують безкоштовним проїздом до роботи, а також видають талони на харчування, які можна використати у румунських супермаркетах, як додатковий елемент мотивування працівників.

Румунію часто вибирають як ціль для першої трудової міграції. У країні є високі заробітні плати та прийнятний рівень життя.

Основні плюси міграції до Румунії у 2023 році:

1. Стабільне зростання міжнародного бізнесу та приватизації в Румунії сприятиме збільшенню робочих місць у всіх сферах.

2. Залучення іноземних інвестицій, що підтримує економічний розвиток.

3. Гарантується високий рівень безпеки та права робітників.

Міграція до Румунії у 2023 році відрізняється також тим, що в країні є розвинутий соціальний захист навіть для трудових мігрантів.

НІМЕЧЧИНА

Традиційно до країн-лідерів призначення українських мігрантів відносять Німеччину. Тут мешкає 20,8 млн осіб, що мають міграційне походження (іммігранти, іноземці, що народилися в Німеччині, та особи, один із батьків яких є іммігрантом або іноземцем), серед них 10,9 млн – особи з іноземним громадянством [1]. Згідно з даними останніх опитувань Німеччина потрапляє у трійку лідерів або навіть посідає перше місце серед країн, куди українці хотіли би поїхати працювати [2; 3]. Щоправда, існує різниця між прагненнями та їх реалізацією. За даними обстеження Держкомстату України щодо трудової міграції населення 2017 р., лише 0,8 % українських трудових мігрантів працювали в Німеччині, тоді як у Польщі – 38,9 % [4, с. 13]. Багато з тих, хто хотів би вирушити до Німеччини, їдуть до Польщі, де для українців існує спрощена процедура отримання робочої візи. Навіть без неї, маючи біометричний паспорт та опинившись на території країни завдяки безвізу, вони можуть отримати можливість працювати протягом пів року.

З набуттям чинності нового міграційного закону (формально це сталося 1 березня 2020 р., але через карантин, оголошений з приводу пандемії коронавірусу, він поки що не діє), який суттєво спрощує працевлаштування іноземців у ФРН, очікується збільшення потоку українських мігрантів до Німеччини, особливо тих, хто має досвід роботи в інших країнах. Зокрема, польські експерти прогнозують, що в 2020 р. з відкриттям німецького ринку праці 20–25 % українців, які працюють у Польщі, вирушать до Німеччини [5]. Ще до цього у зв'язку зі зростанням популярності програми Blue Card спостерігається поштовплення міграції висококваліфікованих фахівців та зростає частка молоді, яка бажає навчатись у Німеччині. Саме виїзд висококваліфікованих фахівців та молоді з України становить нині загрозу національній безпеці держави. Німеччина традиційно цікавить дослідників міграції в контексті міграційної політики та проблематики адаптації мігрантів, проте власне міграція українців до Німеччини досліджується епізодично.

За даними Федерального статистичного управління Німеччини, станом на 21 серпня 2019 р. на території країни мешкало 323 тис. осіб українського походження [15]. Вони або їхні предки прибули до Німеччини внаслідок усіх окреслених вище хвиль української міграції.

Станом на 31.12.2018 р. в Німеччині проживало 141 350 громадян України (1,3 % від загального числа іноземців), у т. ч. 5970 із них народились у Німеччині [16]. Для порівняння: у 2017 р. було зареєстровано 138 045, у 2014 р. – 127 942, у 2010 р. — 124 293, а в 2005 р. — 130 647 українців [17], що наочно підтверджує зростання міграційної активності з 2010 р. та певне падіння інтересу до міграції в попередній період – між четвертою та п'ятою хвилями міграції. Це були роки доволі успішного економічного розвитку України, отже, обсяги трудової міграції закономірно зменшилися. Середній вік українців, за даними Федерального статистичного управління, становить 42,8 роки, тоді як середній вік мігрантів у Німеччині – 37,6 роки. Українських мігрантів за віком переважають лише представники деяких «старих» країн – членів ЄС і Туреччини. При цьому чисельність українців віком до 20 років становить 16 205, від 20 до 45 років – 67 905, від 45 до 65 років – 33 660, старше 65 років – 23 580 осіб [18]. Наведені дані демонструють, що переважна більшість українців – люди працездатного віку. Окрім того, як свідчать дані того самого джерела, більше половини українців у Німеччині (72 410) перебувають у шлюбі з українцями (тобто подружжя є громадянами України), і значно менше (22 930) – узяли шлюб із німцями (це здебільшого жінки). Це певною мірою пояснює те, що серед українців, які проживають у ФРН, жінок (90 220, або 63,8 %) майже вдвічі більше ніж чоловіків (51 135, або 36,2 %) [19]. Варто звернути увагу на той факт, що майже 37 % (51 980) українців є новоприбулими, тобто перебувають у Німеччині до восьми років (саме вісім років, як наголошують дослідники міграції, потрібні для адаптації в новій країні, та стільки ж, відповідно до німецького законодавства, мають прожити в Німеччині претенденти на німецьке громадянство), відповідно, вони належать до останньої, п'ятої хвилі української міграції. Щодо решти українців, зазначимо, що 18 % (26 020) українських громадян перебувають у Німеччині від 8 до 15 років, 40 % (56 345) – від 15 до 25 років, і лише 3 % (4005) – більше 25 років [16]. Останні дані засвідчують, що майже всі громадяни України (97 %), які мешкають на території Німеччини, покинули Україну за часів незалежності. Проте наведені дані не дають можливості повною мірою порівняти кількість новоприбулих мігрантів із тими, хто прибув раніше. Адже багато з тих, хто мешкає в Німеччині понад вісім років, уже отримали німецьке громадянство і статистично входять до числа осіб українського походження. Середній період перебування у Німеччині, як засвідчують відповідні дані Федерального статистичного управління про терміни перебування іноземців, становить 11,8 року [16]. Менший середній період перебування властивий лише представникам країн, що приєдналися до ЄС та Єдиного європейського ринку в 2004 та 2007 рр. (Польща, Угорщина, Болгарія та Румунія), і тих, чії громадяни (йдеться про Сирію, Афганістан, Ірак) масово просили в Німеччині притулку. Ймовірно, з відкриттям німецького ринку праці для українців

відповідний показник зменшиться й для них. Відомості з інших джерел дають змогу зробити певні висновки щодо освіти та зайнятості мігрантів з України. Зокрема, за даними Міністерства праці ФРН, станом на березень 2018 р. в Німеччині було офіційно працевлаштовано лише 43 тис. громадян України (із майже 138 тис. українських громадян, які проживали на той час у Німеччині), у березні 2017 р. ця цифра була на 10 % меншою, а в березні 2013 р. таких українців було лише 29 тис. [20]. Наведені дані стосуються працівників, які працюють повний чи неповний робочий день і сплачують обов'язкові соціальні внески. Ще майже 9 тис. українців, за даними Федерального агентства праці Німеччини того ж року, зайняті на ринку праці частково, отримують невеликі гроші та не сплачують соціальних внесків [21]. Як бачимо, менше половини українців у ФРН залучені до ринку праці. Це є свідченням того, що в Німеччині вагому роль відіграють нетрудові канали міграції. За даними експертної ради німецького Фонду з міграції та інтеграції, найбільш розповсюдженими підставами для міграції у Німеччину громадян з країн, що не є членами ЄС, є прохання притулку та воз'єднання родини, лише потім – працевлаштування та навчання [22]. Стосовно українців, які доволі рідко отримують статус біженців, очевидно, що найрозповсюдженішою підставою для міграції є воз'єднання родини. Незалежно від зайнятості українські мігранти становлять одну з найосвіченіших груп. Відповідно до рейтингу Інституту німецької економіки (IW), українці на п'ятому місці за кількістю випускників закладів вищої освіти, які народилися в інших державах, але зараз живуть у Німеччині. Тут станом на 2017 р. проживало 101 тис. вихідців з України, які мають диплом про вищу освіту [23]. Це не означає, що всі вони зайняті відповідно до їхнього освітнього рівня. У Німеччині, як і в інших країнах, чимало українських мігрантів з вищою освітою виконують низькокваліфіковану роботу. Існують дані, що кожен третій український мігрант з вищою освітою виконує роботу, яка не потребує такої високої кваліфікації [24]. Така професійна дискваліфікація характерна передусім для жінок, багато з яких зайняті у сфері догляду за хворими та літніми людьми, де катастрофічно не вистачає персоналу. Загалом вищий відсоток українських жінок, які виконують низькокваліфіковану роботу, зумовлений насамперед затребуваністю такої жіночої праці. Як наслідок, досі багато українських жінок виїжджають до Німеччини та інших країн, де працюють у родинних гувернантками чи доглядальницями. Крім того, чимало українських дівчат вирушають до Німеччини як Au-pair, допомагаючи німецьким родинам у догляді за дітьми. Щоправда, для такої категорії мігрантів – це лише тимчасова зайнятість, можливість вивчити мову в середовищі, підготуватися до вступу в німецькі вищі навчальні заклади. Зауважимо, що жінки зрілого віку працюють на таких роботах тривалий час, вони залишаються за межами Батьківщини, навіть досягнувши передпенсійного чи пенсійного віку. Українські чоловіки, як і раніше, працевлаштовуються в Німеччині на будівництві, а також як водії, різнороби та працівники складів. Вітчизняні дослідники стверджують, що Німеччина зараз не є пріоритетною країною для охочих працювати у будівельній галузі чи

у сфері обслуговування. «Тут все занадто складно і забагато бюрократії», – стверджують люди, обізнані з німецькими реаліями [6, с. 81]. Окреслені вище категорії українських мігрантів продовжують традиції четвертої, «заробітчанської» хвилі української міграції, і, напевно, частина з них (зокрема, жінки, що багато років працюють у німецьких родинах) – її представники. Міграційний рух з України в 2010-х зумовили не лише суто економічні чинники, хоча, треба зауважити, вони продовжують відігравати значну роль. Серед внутрішніх причин і чинників, що активізували участь українців у міжнародних трудовіміграційних процесах цього періоду, такі: невідповідність між рівнем оплати праці та фактичною вартістю життя в державі; значний розрив у рівнях оплати праці в Україні та за її межами; виникнення безробіття та вимушеної неповної зайнятості населення, спричинене насамперед деіндустріалізацією, а також перманентне падіння попиту на представників окремих професій; зростання рівня майнового розшарування, фактична відсутність середнього класу; наявність систематичних порушень чинного трудового законодавства; відсутність належних умов для кар'єрного просування [25, с. 101–102; 26, с. 120] тощо. Також певну роль відігравали світова кон'юнктура, науково-технічний прогрес, регіональна спеціалізація ринків, геополітичні й геокультурні процеси, котрі особливим чином змінюють світогляд людей в умовах інформаційного суспільства [27, с. 33], позитивний досвід працевлаштування за кордоном друзів та знайомих, наявність стійких міграційних мереж [25, с. 101–102] тощо. Події, що сталися в Україні після Революції Гідності (спроба анексії Криму, російська агресія на сході України, економічні негаразди, що загострилися чи виникли в цей час), зумовили суттєве збільшення міграційної квоти, адже в 2014–2015 рр. у середньому по країнах ЄС право на постійне чи тимчасове проживання отримали на 30 % більше українців, ніж у попередні роки [28]. Хоча частка українських біженців з окупованих територій, які отримали притулок у Німеччині, незначна (у всьому ЄС за період 2013–2016 рр. було затверджено лише 540 заяв на надання притулку), багато українських трудових мігрантів прибули до Німеччини в пошуках стабільності та безпеки. Саме після Євромайдану змінилася соціальна структура українських трудових мігрантів: стало більше довготривалих мігрантів, молоді, жінок, міських жителів та людей з північної, центральної та східної частин України [29, с. 86]. Також варто взяти до уваги введення у 2017 р. безвізового режиму України з ЄС, що спростило та здешевило закордонні подорожі, полегшило пошук місця праці чи навчання за кордоном, а отже, міграції. Вагому роль відіграла політика європейських країн із залучення кваліфікованих кадрів з-за кордону, що має вияв у розширенні міграційних квот і спрощенні процесу працевлаштування. Зокрема, федеральний закон «Про міграцію», котрий набрав чинності 1 січня 2005 р., запровадив для осіб з третіх країн, які **ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ ДО НІМЕЧЧИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ** 42 **СТРАТЕГІЧНА ПАНОРАМА** № 1–2, 2019 2 **МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА** мають високу кваліфікацію, можливість працевлаштування в Німеччині та отримання з часом безстрокового дозволу на

проживання. Для іноземних студентів, які навчалися в німецьких університетах і технічних коледжах та повинні були покинути Федеративну Республіку після закінчення навчання, надано можливість продовжити своє перебування в країні, щоб знайти роботу [30]. До того ж відбулося зростання ролі постіндустріальних цінностей, передусім збільшилися можливості самореалізації. Саме останній чинник вирізняє п'яту хвилю української міграції, про яку пишуть окремі дослідники, та дає можливість охарактеризувати її представників не як заробітчанин, а як висококваліфікованих професіоналів. Інтелектуальні мігранти з України Останнім часом на ринку праці Німеччини постійно зростає частка висококваліфікованих мігрантів з України, що цілком природно в умовах розвитку міжнародних економічних відносин, коли все більше поширюються міграційні процеси, питомим складником яких є інтелектуальний потенціал. Основним чинником формування інтелектуальних трудовіграційних потоків стають процеси глобалізації, що визначають курс розвинених країн світу на інноваційний розвиток, який формує попит на інтелектуальну працю в різних сферах економічної діяльності. Інтернаціоналізація господарських зв'язків значно модифікувала форми міграції висококваліфікованих кадрів. З'являються такі поняття, як-от: «обмін мізками», «циркуляція мізків», «зворотний відплив мізків», що загалом розцінюються як позитивні явища, оскільки особи, зайняті інтелектуальною працею, мають можливість реалізувати свої здібності. Разом із тим інтелектуальна міграція є втратою для держави-донора, адже спричиняє значну шкоду економічному, соціальному та культурному розвитку країни, руйнацію національної еліти, стримування розвитку середнього класу – фундаменту стабільності й процвітання суспільства [31, с. 99]. Тому виїзд висококваліфікованих фахівців з країни часто називають проблемою «відпливу мізків» («Brain drain»). У контексті глобальної інтеграції Україна посідає одне з провідних місць у рейтингу країн-донорів із постачання інтелектуальних висококваліфікованих трудових ресурсів. За даними МОМ 2016 р., серед осіб, які мають вищу освіту та мігрували з країн Південно-Східної Європи, частка вихідців з України є найвищою [12, с. 42]. До недавнього часу інтелектуальну міграцію ототожнювали переважно з міграцією наукових кадрів. Зокрема, увага низки дослідників спрямована на осіб, що «мають науковий ступінь кандидата або доктора наук, виїжджають за кордон з власної волі або за запрошенням, працюють переважно у високоінтелектуальних сферах: освіта, наука, технології» [32]. У численних публікаціях початку тисячоліття йшлося про те, що український науковий потенціал стає чинником інноваційного прогресу в інших державах, і в Німеччині включно, що підтверджувалося статистичними даними про виїзд до Німеччини кандидатів та докторів наук. Дійсно, в німецьких університетах та дослідницьких установах працює чимало вихідців з України, переважна більшість із яких у свій час брали участь у програмах обміну, наукових стажуваннях і знайшли можливість залишитися в Німеччині. Проте частка таких інтелектуальних мігрантів невелика, адже вчені, які отримали наукові ступені в країнах, що не є членами Євросоюзу, у ФРН мають відносно небагато кар'єрних можливостей. Згідно із результатами

дослідження, опублікованого Фондом Бертельсмана та Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) 16 грудня 2019 р., рівень безробіття серед вчених-мігрантів у Німеччині навіть дещо перевищує середній показник (7 %) ОЕСР, незважаючи на загалом задовільну ситуацію на ринку праці [33]. Тому лише незначна частина вітчизняних науковців, які виїхали до Німеччини, продовжують працювати за спеціальністю чи посідають позиції, адекватні тим, що були в Україні. Більшість же «перекваліфікувалися» всередині країни, поповнивши, наприклад, число бізнесменів або перейшовши на роботу до сфери послуг [11, с. 266]. Переважна кількість теперішніх висококваліфікованих мігрантів, яких також називають інтелектуальними трудовими мігрантами, не є науковцями. Вони, здобувши вищу освіту та на додаток часто вільно володіючи англійською й іншими іноземними мовами, також виїжджають за кордон з власної волі або за запрошенням закордонних компаній. Зазвичай в Україні такі люди набули досвід роботи в певній галузі, наприклад ІТ, у великих корпораціях, неурядових організаціях тощо, обіймали провідні (керівні) посади. За кордоном вони мають кращі шанси стати ще успішнішими. Міграція для них – не STRATEGIC PANORAMA № 1–2, 2019 43 2 самоціль, а інструмент сповна реалізувати свій потенціал [13]. Німеччина як високорозвинена країна світу є привабливим ринком для високоінтелектуальних кадрів, де існують чудові можливості для самореалізації у новітніх сферах науково-технічної діяльності. Високий рівень життя та лояльність німців до культурної незалежності мігрантів є ще одним із вагомих аспектів міграційної привабливості цієї країни [6, с. 80]. Результати наукових розвідок засвідчують, що причини міграції українців до Німеччини не перебувають у суто економічній площині. Зокрема, А. Амеліна у своєму дослідженні 2008 – 2009 рр. та А. Ровенчак у дослідженні 2014 – 2015 рр. доходять висновків про неекономічний характер причин міграції українців до Німеччини та переважання мотивації особистісної та професійної самореалізації [8; 9]. Інші дослідження демонструють, що вагому роль відіграють якісно інший рівень соціального та культурного життя, розвинені інфраструктура, медицина, освіта, work-lifebalance, відчуття захищеності та впевненості у завтрашньому дні [34], які недосяжні або малодосяжні в Україні. Останнє пояснює, чому багато представників активного, мобільного й конкурентоспроможного населення пов'язують перспективи виїзду не тільки з обставинами свого індивідуального життя, а й із загальною низькою оцінкою ситуації у країні. Цей мотив трудової міграції, зазначають фахівці Інституту демографії і соціальних досліджень імені В. М. Птухи, є значно небезпечнішим порівняно з простим бажанням реалізувати індивідуальну трудову стратегію на глобальному ринку праці. В останньому випадку зберігається висока ймовірність повернення людини додому, тоді як комбінація індивідуальних планів із втратою віри у перспективність українського суспільства для їх реалізації зумовлює орієнтацію людини на еміграцію, для чого трудова міграція слугує першим кроком [4, с. 51]. Перша програма із залучення висококваліфікованих спеціалістів діяла в Німеччині в 2000 – 2004 рр. і стосувалася також працівників із країн, які не є членами ЄС, як-от Україна, та

була орієнтована переважно на фахівців у сфері ІТ. Пізніше діяли й інші програми [9, с. 79], однак число українців, які ними скористалися, було незначним. З 2012 р. головним способом працевлаштування висококваліфікованих фахівців у ФРН є програма Blue Card, що являє собою дозвіл на роботу у ЄС (Директива Ради 2009/50/ЄС) та дозволяє висококваліфікованим громадянам країн, які не є членами ЄС, працювати та жити у будь-якій країні в межах Європейського Союзу, за винятком Данії, Ірландії та Об'єднаного Королівства. Європейська система Blue Card дозволяє возз'єднувати сім'ю, а власники «блакитних карток» ЄС не залежать від своїх роботодавців під час подачі заявки на довгострокове проживання [35, с. 11]. Порівняно з іншими європейськими країнами Німеччина є беззаперечним лідером у залученні висококваліфікованих іноземних фахівців за цією програмою. Наприклад, у 2016 р. 95 %, а в 2017 р. 85 % усіх виданих у Європі «блакитних карток» припали на німецький ринок праці [36]. Нині претендувати на Blue Card можуть фахівці з дипломом про вищу освіту, котрі уклали трудовий договір з німецьким роботодавцем, який гарантує оплату праці із зарплатою щонайменше 53,6 тис. євро на рік. Для представників найбільш затребуваних спеціальностей, зокрема науковців, лікарів, інженерів, програмістів, умови щодо рівня доходів є нижчими – це 41,8 тис. євро на рік [37] (протягом існування програми вимоги до рівня доходів зросли).

Загалом у Німеччині станом на початок березня знайшли притулок 1,65 мільйона українських біженців.

З початку війни 160 000 громадян України змогли працевлаштуватися в Німеччині.

Що заважає працевлаштуванню біженців з України у Німеччині?

Як зазначає експертка ІАВ Марієлла Фалькенгайн, біженці з України стикаються з численними перепонами на шляху до ринку праці. Наприклад, німецька мова дається складно або ж інтенсивність мовного курсу надто висока. Окрім того, деякі люди опинилися у критичних життєвих обставинах, у яких вони неспроможні будувати професійні плани, наприклад, якщо їхні чоловіки перебувають на фронті. Ще один бар'єр, за її словами, - суб'єктивний вік. "Ми стикнулися з тим, що деякі жінки почуваються занадто старими для того, щоб починати нову кар'єру або вивчити німецьку мову", - каже вона. За її словами, це може бути пов'язано з тим, що пенсійний вік в Україні нижчий, ніж у Німеччині.

Читайте також: Українські біженці в ЄС мають проблеми з доступом до публічних послуг та житла - Eurofound

Ще одна причина - суб'єктивна і структурна водночас - коли окрім мовного курсу і догляду за дітьми на працевлаштування просто не вистачає часу. "Є багато жінок, які після обіду підтримують своїх дітей не лише у виконанні завдань для німецької школи, а й у продовженні онлайн-навчання в українській школі", - говорить Марієлла Фалькенгайн. А в деяких випадках і німецькі роботодавці не готові працевлаштовувати українців без достатнього знання німецької, додає вона.

Експертка підкреслює, що життєві ситуації українок і українців у Німеччині дуже різні, і тому виступає за індивідуальний підхід. "Декому швидко працевлаштування й опанування німецькою на роботі добре підійшло б. Для інших такий підхід не буде адекватним. У таких випадках потрібно насамперед стабілізувати життєві ситуації", - підсумовує вона.

Вісім місяців на визнання диплома

Олена Западнюк із Бад Гоннефа у Північному Рейні-Вестфалії, яка приїхала до Німеччини у березні 2022 року, нині закінчує мовний курс і готується скласти іспит з німецької на рівень B2. Отриману в Україні психологічну освіту завдяки допомозі центру зайнятості їй вдалося визнати в Німеччині - на це пішло вісім місяців.

"Джоб-центр (Jobcenter, центр зайнятості. - *Ред.*) раз на кілька тижнів дзвонить або пише і питає, як справи - але робить це дуже делікатно і доброзичливо, - розповідає Олена. - Востаннє запропонували мені ваучер на вісім коучінгових сесій для працевлаштування, які зазвичай коштують кілька тисяч євро".

Для того, аби працювати в Німеччині клінічною психологинею, Олені треба було би довчитися, щоб відповідати німецьким вимогам. Але вона поки що налаштована на пошук роботи у якості психологині-консультантки.

Нещодавно в Німеччині набула чинності нова схема, що дозволяє кваліфікованим працівникам із країн, що не входять до ЄС, приїжджати до країни у пошуках роботи. За допомогою Chancenkarte кваліфіковані спеціалісти з інших країн зможуть впродовж року шукати роботу в країні.

Зазначається, що серед претендентів, які подали заявку на отримання карти, буде конкурс за бальною системою на основі мовних навичок, професійного досвіду, віку та зв'язків з Німеччиною.

Уряд Німеччини сподівається, що це допоможе розв'язати проблему гострого браку кваліфікованої робочої сили в країні.

Що заважає працевлаштуванню біженців з України у Німеччині?

Як зазначає експертка ІАВ Марієлла Фалькенгайн, біженці з України стикаються з численними перепонами на шляху до ринку праці. Наприклад, німецька мова дається складно або ж інтенсивність мовного курсу надто висока. Окрім того, деякі люди опинилися у критичних життєвих обставинах, у яких вони неспроможні будувати професійні плани, наприклад, якщо їхні чоловіки перебувають на фронті. Ще один бар'єр, за її словами, - суб'єктивний вік. "Ми стикнулися з тим, що деякі жінки почуваються занадто старими для того, щоб починати нову кар'єру або вивчити німецьку мову", - каже вона. За її словами, це може бути пов'язано з тим, що пенсійний вік в Україні нижчий, ніж у Німеччині.

Читайте також: [Українські біженці в ЄС мають проблеми з доступом до публічних послуг та житла - Eurofound](#)

Ще одна причина - суб'єктивна і структурна водночас - коли окрім мовного курсу і догляду за дітьми на працевлаштування просто не вистачає часу. "Є багато жінок, які після обіду підтримують своїх дітей не лише у виконанні завдань для німецької школи, а й у продовженні онлайн-навчання в

українській школі", - говорить Марієлла Фалькенгайн. А в деяких випадках і німецькі роботодавці не готові працевлаштовувати українців без достатнього знання німецької, додає вона.

Експертка підкреслює, що життєві ситуації українок і українців у Німеччині дуже різні, і тому виступає за індивідуальний підхід. "Декому швидко працевлаштування й опанування німецькою на роботі добре підійшло б. Для інших такий підхід не буде адекватним. У таких випадках потрібно насамперед стабілізувати життєві ситуації", - підсумовує вона.

Вісім місяців на визнання диплома

Олена Западнюк із Бад Гоннефа у Північному Рейні-Вестфалії, яка приїхала до Німеччини у березні 2022 року, нині закінчує мовний курс і готується скласти іспит з німецької на рівень B2. Отриману в Україні психологічну освіту завдяки допомозі центру зайнятості їй вдалося визнати в Німеччині - на це пішло вісім місяців.

"Джоб-центр (Jobcenter, центр зайнятості. - *Ред.*) раз на кілька тижнів дзвонить або пише і питає, як справи - але робить це дуже делікатно і доброзичливо, - розповідає Олена. - Востаннє запропонували мені ваучер на вісім коучінгових сесій для працевлаштування, які зазвичай коштують кілька тисяч євро".

Для того, аби працювати в Німеччині клінічною психологинею, Олені треба було би довчитися, щоб відповідати німецьким вимогам. Але вона поки що налаштована на пошук роботи у якості психологині-консультантки.